DOI: [10.32702/2307-2105-2020.6.71](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.6.71)

УДК 339.56

Г. І. Рибак,

*к. е. н., доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки,
Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, м. Харків
ORCID ID: 0000-0002-4006-4557*

І. А. Островський,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки,
Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, м. Харків
ORCID ID: 0000-0002-7444-2560*

МІЖНАРОДНИЙ РИНОК ПОСЛУГ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА СТРУКТУРА

H. Rybak

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Theory and International Economics, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv

I. Ostrovskyi

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economic Theory and International Economics,
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv*

INTERNATIONAL SERVICES MARKET: CURRENT STATE AND STRUCTURE

В роботі проведено аналіз динаміки та структури світового ринку товарів та послуг. Розглянуто базові положення з точки зору науковців різних сфер дослідження відносно формування визначення поняття «послуги» та сучасних підходів до визначення економічної категорії «світовий ринок послуг». Виокремлені основні підходи до класифікації світового ринку послуг та особливостей його розвитку у порівнянні зі світовим ринком товарів. Досліджено динаміку експорту та імпорту послуг країн лідерів та України на світовому ринку. Визначено позитивні та негативні тенденції розвитку світового ринку послуг в нових економічних умовах, де послуги виступають каталізатором динамічного розвитку світової економіки, випереджаючи за показниками динаміки світовий товарний ринок. Розглянуто перспективні напрями розвитку сфери послуг для української економіки.

Trade in services is one of the most promising areas of the rapidly developing world economy. At present, services occupy a fairly large part of economic activity. The service sector includes such important sectors of the economy as telecommunications, transport, education, health, tourism, construction, finance and others. Under the influence of globalization processes and scientific and technological progress, its structure is changing, so there is a constant need for new research using the latest statistics. With the complication of production and saturation of the world market with goods, the need for services increases. The development of trade in services is an integral part of the country's economic growth.

Trade in services is consider "invisible", due to the lack of material condition of most services. The world market of services functions as an independent entity, which has its own content, features and patterns of development. The WTO classifies services in the following areas: cross-border supplies; consumption abroad; commercial presence and presence of individuals. There are narrower specialized markets for services: the global market for financial services; world market of transport services; world market of commercial services; world market of tourist services; world market of information services; world market of educational services; world market of medical services.

The growth of world trade in services in recent decades is due to such factors as the scientific and technological process, growing openness of national economies, liberalization of world trade in services, changing the structure of consumption, increasing consumption of various services, inseparability of many goods and services, the Internet.

The development of globalization will lead to a transformation of the proportions between the two segments of trade in goods and services. Even in a crisis, the international market for services will grow, but from a new "growth point" with more power. There will be a significant redistribution among leaders, which will affect large TNCs. A widening gap between developed and developing countries will accompany that.

Ключові слова: послуги; міжнародні послуги; світова торгівля послугами; класифікація послуг; експорт послуг; імпорт послуг.

Key words: services; international services; world trade in services; classification of services; export of services; import of services.

Постановка проблеми. Світова торгівля є традиційною, історично першою і нині однією з основних форм МЕН. Вона служить кількісним виразом міжнародного поділу праці, переваги якого пов'язані з підвищенням ефективності виробництва, зниженням витрат виробництва і пошуком найкращого задоволення економічних інтересів. Торгівля ж послугами є однією з найбільш перспективних сфер світової економіки, яка швидко розвивається. В теперішній час послуги займають досить велику частину економічної діяльності. До сфери послуг відносять такі значні сектори економіки, як телекомунікації, транспорт, освіта, охорона здоров'я, туризм, будівництво, фінанси і ряд інших. Під впливом глобалізаційних процесів та науково-технічного прогресу її структура змінюється, тому постійно виникає необхідність в проведенні нових досліджень з використанням свіжих статистичних даних. Крім того, в більшості робіт, присвячених світовому ринку послуг, розглядаються питання, що стосуються окремих секторів або видів послуг. Зокрема, галузеві організації, що регулюють ту чи іншу сферу міжнародної торгівлі, публікують звіти в рамках своєї компетенції

Аналіз останніх досліджень. Незважаючи на високу вивченість терміну «послуга» в міжнародній економіці, єдиного підходу до визначення сутності послуги не склалося. Послуги визначають головним чином як результат трудової діяльності. На думку вчених - економістів [2; 3; 7], послуга пов'язана з впливом на людину безпосередньо, інші - опосередковано, за допомогою речей, до яких відносять товари тривалого користування, будови, транспортні засоби та ін. Інші ж автори вважають, що послуга – це певна діяльність однієї сторони направлена на задоволення потреб іншої сторони [4; 5], або як щось нематеріальне чи «невловиме», виражене у процесі певних дій [6; 7] інші ж поєднують такі визначення, що на думку автора більш точно описує поняття «послуга».

Постановка завдання. Проаналізувати світовий ринок послуг, розглянути питань його регулювання та факторів, що визначають ступінь його глобалізації, зробити аналіз, заснований на новітніх фактичних даних, світового ринку послуг та долю українського експорту та імпорту послуг на світовий ринок. Розглянути перспективні напрями розвитку для України.

Виклад основної частини. За останні десятиліття темпи зростання світової торгівлі випереджали темпи зростання світового ВВП, промислового і сільськогосподарського виробництва. Так, за 2000-2005 рр. середньорічні темпи приросту світового експорту становили 11,3%, ВВП - 2,5%, промислового виробництва - 2,5%, сільськогосподарського виробництва - 2,0% [9, с. 28]. В 2018 році загальний обсяг міжнародної торгівлі обчислювався 13,3 трильйона доларів; передбачалося, що в найближчі 20 років він перевищить 20 трильйонів доларів. Головні причини випереджаючого зростання світової торгівлі пов'язані з підвищенням технологічного рівня продукції, поглибленням участі країн у міжнародному поділі праці, поглибленням спеціалізації і кооперування виробництва та появою міжнародно-інтегрованих виробництв в рамках ТНК.

При ускладненні виробництва і насиченні світового ринку товарами зростає потреба в послугах. Підтвердженням тому, що торгівля послугами розвивається набагато швидше торгівлі товарами є тенденція виявлена Експертами Світової організації торгівлі (СОТ). З 2005-го по 2018-й щорічний ріст продажу товарів

становив 4,6 відсотка, в той час як зростання торгівлі сервісами досяг 5,4 відсотка. Найбільша ж частка імпорту послуг належала таким країнам світу як США, Китай і Німеччина. Їхня загальна частка у світовому імпорті послуг становила близько 27% у 2018 році [1].

Торгівлю послугами вважають «невидимою», що обумовлено відсутністю матеріального стану більшості послуг. Виробництво послуг збігається в часі з їх експортом і здійснюється при безпосередній участі продавця і покупця. Раніше послуга ототожнювалася з товаром, але ставлення до неї було другорядне. Одним з перших загальний методологічний підхід щодо розуміння послуг як соціально-економічного феномена був запропонований Т. Хіллом, який відкинув широко поширену думку про те, що послуги є просто нематеріальними товарами, які неможливо побачити, спробувати на смак, іншими словами, відчувати до моменту придбання, а також зберігати. В даний час, як ми бачимо, послуга розглядається як «економічно значимий товар, який може забезпечити суттєві доходи; це товар, попит на який характеризується глобальною тенденцією стабільного зростання, взаємопов'язаної з розвитком цивілізації і зростанням суспільного добробуту» [3]. Та суперечливість поняття послуги ускладнює визначення сутності світового ринку послуг, який є складовою багаторівневої системи світового ринку. Світовий ринок послуг функціонує як самостійне утворення, яке має власний зміст, особливості та закономірності розвитку.

Для уточнення змісту економічної категорії «світовий ринок послуг» розглянемо основні сучасні підходи до визначення цього поняття. Головним документом, що регулює міжнародну торгівлю послугами, є Генеральна угода з торгівлі послугами, що входить на правах додатку до угоди про СОТ (Світової організації торгівлі). Документ визначає торгівлю послугами як надання їх з території однієї країни на територію іншої країни. Але й в класифікації послуг серед міжнародних організацій також є свої відмінності за змістом статей. СОТ поділяє їх на 600 різновидів, але узагальнено класифікує їх за чотирма напрямками торгівлі послугами:

- транскордонні поставки (людина, перебуваючи в одній країні, набуває послугу в іншій - наприклад, через інтернет);
- споживання за кордоном (до цього можна віднести туризм);
- комерційна присутність (компанія відкриває філію в іншій країні);
- присутність фізичних осіб (конкретний фахівець працює за кордоном).

МВФ, відповідно до своїх критеріїв, класифікує послуг за такими видами: морські перевезення; інші види транспортних послуг; подорожі; інші приватні послуги та інші офіційні послуги.

ЮНКТАД (Організація з торгівлі та розвитку) класифікує послуги за наступним сферами їх розміщення: фінансові; зв'язку; будівельні та проектно-конструкторські; транспортні; професійні та ділові (юридичні, медичні тощо) комерційні; туристичні; аудіовізуальні.

Інші міжнародні організації МБ (Міжнародний банк) і ОЕСР об'єднують послуги до таких класифікаторів: споживчі (туризм, готельні послуги); соціальні (освіта, медицина); виробничі (інжиніринг, консалтинг, фінансові й кредитні послуги); розподільні (торгові, транспортні, фрахтові) [7, с. 48].

Дане різноманіття послуг, що присутні на світовому ринку, вимагає виділити більш вузькі спеціалізовані ринки послуг: світовий ринок фінансових послуг; світовий ринок транспортних послуг; світовий ринок комерційних послуг; світовий ринок туристичних послуг; світовий ринок інформаційних послуг; світовий ринок освітніх послуг; світовий ринок медичних послуг.

Практично у всіх країнах світу, що відносяться до різних типів економік, протягом останніх десятиліть спостерігається одна і та ж закономірність: зі зростанням рівня доходу на душу населення зростає частка сектору послуг в структурі ВВП, але зменшуються частки інших секторів - промисловості і сільського господарства. Розвиток сектору послуг і національної економіки - взаємозалежні явища: розвиток економіки країни стимулює розвиток сектору послуг, який в свою чергу покращує продуктивність праці, що підвищує ефективність виробництва, відповідно і активізує економічне зростання. У багатьох країнах світу зовнішня торгівля послугами виступає основною статтею загального експорту. Частка поставок послуг знаходиться в діапазоні від 49 відсотків в країнах Південної Азії, до 77 відсотків - в США [1].

У сфері послуг найбільше значення набуває функціонування транснаціональних корпорацій (ТНК), оскільки саме в цьому секторі формуються такі ключові фактори економічного зростання, як наукове знання, нематеріальні форми накопичення, інформаційні технології. За оцінками в кінці минулого століття з числа 100 найбільших ТНК світу - половина діяла в сфері послуг.

В цілому зростання світової торгівлі послугами протягом останніх десятиліть обумовлене такими факторами:

- впливом науково-технічного процесу на масштаби і різноманіття послуг;
- зростанням відкритості національних економік, а, отже, і національних ринків;
- зусиллями країн, спрямованими на лібералізацію світової торгівлі послугами, а також на створення конкурентного середовища в більшості секторів послуг;
- зміною структури споживання населення (а саме зростання попиту на послуги), особливо в розвинених і нових індустріальних країнах, що пов'язано зі зростанням рівня життя населення;
- переходом розвинених країн до етапу формування «нового інформаційного суспільства», в основі якого лежить зростання споживання різних послуг, включаючи, насамперед, інформаційні послуги;
- невіддільністю багатьох товарів і послуг одна від одної, тому зростання світової торгівлі товарами призводить до аналогічного зростання послуг;

- зростаючою взаємопов'язаністю світової торгівлі різними видами послуг, багато з яких реалізуються в комплексі;

- розвитком Інтернет мережі як ключовий фактор вдосконалення електронної торгівлі, а також надання фінансових послуг за допомогою телекомунікацій.

Розвиток торгівлі послугами є невід'ємною складовою економічного зростання країни. Українська економіка незважаючи на наявність істотного наукового потенціалу та досвіду створення технологічно складної продукції, з року в рік втрачала свої позиції на ринках високотехнологічних товарів і послуг, які в сучасному світі розвиваються найбільш динамічно [8]. Частка України у світовому експорті послуг упродовж 2012–2016 рр. зменшилась з 0,45% до 0,25%, що негативно вплинуло на економіку країни та добробут населення та спричинило подальше падіння позицій на світовому ринку. Позиції України в 2019 році дещо покращилися, хоча і не вийшли на попередній рівень. За даними Державної служби статистики України найбільше послуг Україна експортувала до Росії — на 6,18 мільярда доларів (40,6% експорту всіх послуг за рік), а найбільше імпортувала з Британії (на 586,5 мільйона доларів). До ЄС Україна продала послуг на 4,28 мільярда доларів, а імпортувала звітти на 3,56 мільярда доларів. Найбільші обсяги експорту послуг Державна служба статистики зафіксувала у сфері надання транспортних послуг — 9,03 мільярда доларів за рік або 59,3% загального обсягу експорту послуг з України. На імпорт транспортних послуг Україна витратила 1,5 мільярда доларів. На відміну від торговельного сальдо товарами, сальдо торгівлі послугами в Україні у 2019 році було позитивним і перевищив загалом на 8,7 мільярда доларів. Загалом за останній рік експорт послуг збагатив економіку України на 15,23 мільярда доларів [10]. Відповідно економічні цілі та стратегія розвитку країни мають розвиватися з урахуванням зміни структури не лише внутрішнього, а й світового сукупного попиту та сукупної пропозиції на користь інноваційних та якісніших товарів і особливо послуг, які спроможні задовольняти споживчі потреби національних, а згодом й іноземних покупців. Тому до критеріїв розвитку зовнішнього ринку країни можна віднести як високі темпи його зростання, так і швидкість реагування виробників на зміни в структурі попиту іноземних і внутрішніх покупців та світових трендів.

З огляду на економічні зміни першого кварталу 2020 року, після трьох десятиліть розвитку глобалізації за лінійним сценарієм його можуть змінити нові тенденції. Неминуча трансформація пропорцій між двома сегментами торгівлі - зупинка роботи підприємств в Китаї і інших країнах вдарить по масштабам виробництва та продажу товарів. Світова організація торгівлі, надала прогноз стану міжнародної торгівлі в 2020-2021 роках, відповідно до оптимістичного і песимістичного сценаріїв, де межі падіння обсягу світової торгівлі в цьому році від 13% до 32% - вражають [1]. Іншими словами, навіть при найкращому розкладі зниження перевершить показник 2009 року. Але як показала історія, світова фінансова криза 2008 року не зробила значного впливу на сферу послуг, в той час як оборот товарної торгівлі знизився на 30 відсотків де лише 9% займали послуги. Не зважаючи на негативні тенденції, що повторювалися й у 2016 році, коли вартість світового товарного експорту зменшилася до 15,46 трлн. доларів, світовий експорт комерційних послуг навпаки збільшився на 0,1% у 2016 році [9, с. 12]. Пояснюється це особливістю даного сегмента: послуги неможливо зберігати на складах, потреба в них неперервна. Як показав досвід, навіть в розпал кризи компанії купували сервісні послуги, необхідні для їх функціонування. Відповідно, навіть на тлі подій, що відбуваються залишається помітна стійкість сервісної торгівлі. Лідруючими за обсягом продажів сервісами є дистрибуція і фінанси, в сукупності вони складають 40 відсотків від всього ринку послуг. У світовій торгівлі фінансовими сервісами було задіяно 2,5 трильйона доларів станом на 2018 рік. На третьому місці - телекомунікації, продажі яких зросли більш ніж удвічі за період з 2005-го року [1]. Щорічно збільшуються продажі послуг в сфері охорони здоров'я, не відстають і наукові дослідження - приблизно на 10 відсотків на рік і особливо в теперішній час їх частка ще збільшиться. Навіть в умовах кризи, міжнародний ринок послуг буде зростати, але вже з нової «точки росту» з більшою потужністю. Лідерами світового експорту послуг до теперішнього часу були США близько 15%, та Європа 14% [1]. Характерним буде значний перерозподіл серед лідерів, який зачепить великі ТНК. Що буде супроводжуватися збільшенням розриву між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, яке обумовлене новими фінансовими можливостями держав - емітентів резервних валют; черговий виток геополітичного суперництва і протекціонізму; перетворення біотехнологій в головний драйвер економічного зростання. Вони також накладуть свій відбиток на розвиток світової торгівлі в найближчі роки.

В українській економіці прогнозується, за умов світової кризи, падіння ВВП на 0,7% вже наприкінці 2020 року, що буде посилюватися з урахуванням акумулятивної дії негативних факторів що супроводжуватимуть дану кризу, у вигляді погашення заборгованостей минулих років, негативних зовнішніх факторів щодо падіння цін на експортну продукцію України, можливістю втрати долі транспортних послуг щодо транспортування газу, негативної тенденції у реальному секторі економіки. Перспективами для підтримки та розвитку економіки експерти вважають сферу послуг, доля якої як зазначалося раніше постійно зростає. Тому її регулювання є необхідною умовою для стабільного розвитку. Регулювання міжнародної торгівлі послугами має певну специфіку. Це пов'язано з тим, що послуги мають різноманітні форми і зміст, утворюючи єдиний ринок, якому притаманні не загальні риси, але загальні тенденції, що дають можливість регулювати його на глобальному рівні навіть з урахуванням нових моментів в його розвитку, які вносять ТНК, домінуючі на ньому і монополізуючи його і водночас процеси глокалізації, що роз'єднують його. В даний час світовий ринок послуг регулюється на чотирьох рівнях: міжнародному, галузевому, регіональному та національному. Пришвидшення динаміки сфери послуг як на внутрішньому так і на світовому ринку в транспортній галузі ІТ-технологій, освітній сфері для української економіки є головними її драйверами. Але не зважаючи на помітне

пришвидшення росту сфери послуг вона ще залишається для української економіки незначною, тому надалі необхідна подальша розробка сучасної стратегії, яка б відповідала трендам світового ринку послуг.

Література.

1. Офіційний сайт World Trade Statistical Review 2019. URL: <https://www.wto.org/> (дата звернення 10.06.2020).
2. Балаева О.Н. Сфера услуг в мировой экономике: тенденции развития / О.Н. Балаева, М.Д. Предводителя. МЭ и МО. 2007. № 3. С. 23-28.
3. Международный рынок услуг: учебник / под ред. В.А. Черненко. СПб.: Нестор-История, 2011. 212 с.
4. Агафонова Л.Г., Агафонова О.С. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: Ціноутворення, конкуренція, державне регулювання / Навч. посібник. К. Знання України, 2002. 358 с.
5. Голубков С. П. Маркетинг. Словник-довідник / Є.П. Голубков. М. Справа, 2001. 440 с.
6. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч. - Ч. I. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. Учебное пособие для вузов. М. Международные отношения. 1997. 416 с.
7. Антонюк К.В. визначальні фактори розвитку сучасної міжнародної торгівлі послугами / Глобальні та національні проблеми економіки. Випуск 6. 2015. С.46-51 URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/11.pdf> (дата звернення 12.06.2020).
8. Егоров И. Ю. "Инновационная Украина – 2020": Основные положения национального доклада. Экономика Украины. 2015. 9 (638). С. 4-18 URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/ekukrr_2015_9_2.pdf (дата звернення 16.06.2020).
9. Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НААН України Т.О.Осташко ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2019. 350 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/310.pdf> (дата звернення 16.06.2020).
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 10.06.2020).

References.

1. Official site of the World Trade Statistical Review 2019, available at: <https://www.wto.org/> (Accessed 10 June 2020).
2. Balaeva, O.N. and Predvoditeleva, M.D. (2007), "The service sector in the global economy: development trends", *MJe i MO*, vol. 3, pp. 23-28.
3. Chernenko, V.A. (2011), *Mezhdunarodnyj rynek uslug: uchebnik* [International services market: textbook], Nestor-Istoriya, SPb., Russia, P. 212.
4. Ahafonova, L.H. and Ahafonova, O.Ye. (2002), *Turyzm, hotelnyi ta restoranni biznes: Tsinoutvorennia, konkurentsii, derzhavne rehuliuivannia* [Tourism, hotel and restaurant business: Pricing, competition, government regulation], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine, P. 358.
5. Holubkov, Ye. P. (2001), *Marketynh. Slovnyk-dovidnyk* [Marketing. Dictionary-reference], Sprava, Moscow, Russia, P. 440.
6. Kireev, A.P. (1997), *Mezhdunarodnaja jekonomika* [International economy], In 2 parts, Part I, *Mezhdunarodnaja mikroekonomika: dvizhenie tovarov i faktorov proizvodstva. Uchebnoe posobie dlja vuzov* [International microeconomics: movement of goods and factors of production. Textbook for universities], Mezhdunarodnye otnoshenija, Moscow, Russia, P.416.
7. Antoniuk, K.V. (2015), "Determinants of modern international trade in services", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 6, pp.46-51, [Online], available at: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/11.pdf> (Accessed 12 June 2020).
8. Egorov, I. Ju. (2015), ""Innovative Ukraine - 2020": The main provisions of the national report", *Jekonomika Ukrainy*, vol. 9 (638), pp. 4-18, [Online], available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/ekukrr_2015_9_2.pdf (Accessed 16 June 2020).
9. Ostashko, T.O. and others (2019), *Strukturni zminy u svitovii torhivli yak chynnyk rozvytku vnutrishnoho rynku Ukrainy* [Structural changes in world trade as a factor in the development of the domestic market of Ukraine], NAN Ukrainy, DU «Ін-т екон. та прогнозів. NAN Ukrainy», Kyiv, Ukraine, P. 350, available at: <http://ief.org.ua/docs/mg/310.pdf> (Accessed 16 June 2020).
10. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Statistical information, available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 10 June 2020).

Стаття надійшла до редакції 20.06.2020 р.